

Politieke houdingen door de tijd (2010-2025)

Rapport Ipsos I&O
8 oktober 2025

www.ipsos-publiek.nl

Colofon

Uitgave

Ipsos I&O

Zuiderval 70
7543 EZ Enschede

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam

Amstelveenseweg 760
1081 JK Amsterdam

Ericssonstraat 2
5121 ML Rijen

Rapportnummer

2025/181

Datum

8 oktober 2025

Auteurs

Peter Kanne
Maartje van de Koppel
Asher van der Schelde

Copyright

Het overnemen uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoudsopgave

Kiezer iets minder links en duurzaam, even conservatief op immigratie	4
PVV-kiezers	6
CDA-kiezers	7
GL-PvdA-kiezers	7
VVD-kiezers	7
D66-kiezers	7
JA21-kiezers	8
1 Sociaaleconomisch	9
2 Duurzaamheid, bouw, natuur, landbouw	14
3 Immigratie, asiel, vrijheid van meningsuiting	16
4 Veiligheid, vredesmissies, privacy	19
5 Europese Unie	21
6 Ethische vragen en de regio	23
7 Mobiliteit	25
Onderzoeksverantwoording	26

Kiezer minder links en duurzaam, even conservatief op immigratie

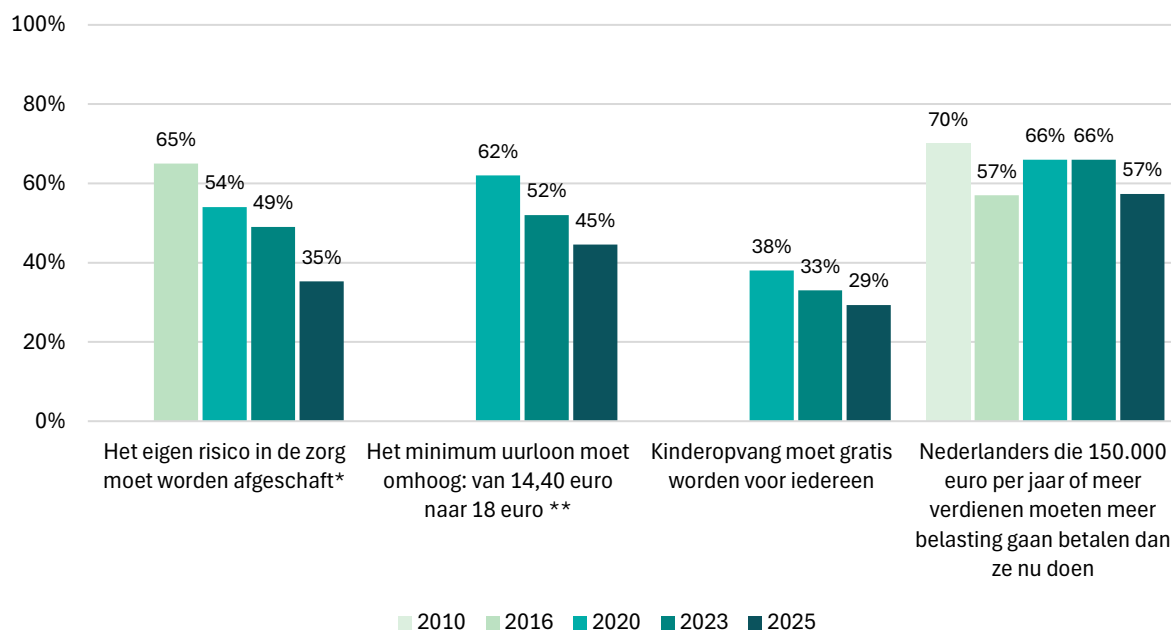
Sinds 2010 legt Peter Kanne kort voor de verkiezingen een aantal dezelfde (en soms licht gewijzigde) stellingen voor aan de kiezers. Hij deed dat eerst bij TNS NIPO (april 2010) en daarna bij I&O Research en Ipsos I&O (steeds enkele maanden of weken voor de verkiezingen: eind 2016, eind 2020, eind 2023 en oktober 2025). Niet alle stellingen zijn in al deze jaren voorgelegd, maar de meeste wel in meerdere jaren, zodat een trendmatig beeld te schetsen is.

In 2020 concludeerden we dat Nederlanders socialer, duurzamer en progressiever beleid wilden dan tien jaar eerder. Nu zien we dat de Nederlandse kiezer op immigratie en integratie minstens even conservatief denkt als 15 jaar geleden en iets minder links en duurzaam beleid wil.

Sociaaleconomisch blijven de meeste Nederlanders per saldo links (dat wil zeggen: pro-herverdeling, anti-marktwerking in de publieke sector), maar beweegt men wel meer naar het midden. Zo is er nu duidelijk minder steun voor het afschaffen van het eigen risico dan voorafgaand aan eerdere verkiezingen en neemt het draagvlak voor hogere belastingen voor zeer hoge inkomens licht af, al is dat nog steeds hoog (zes op tien willen dat).

Figuur 1: Stellingen sociaaleconomisch door de tijd (% mee eens)

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

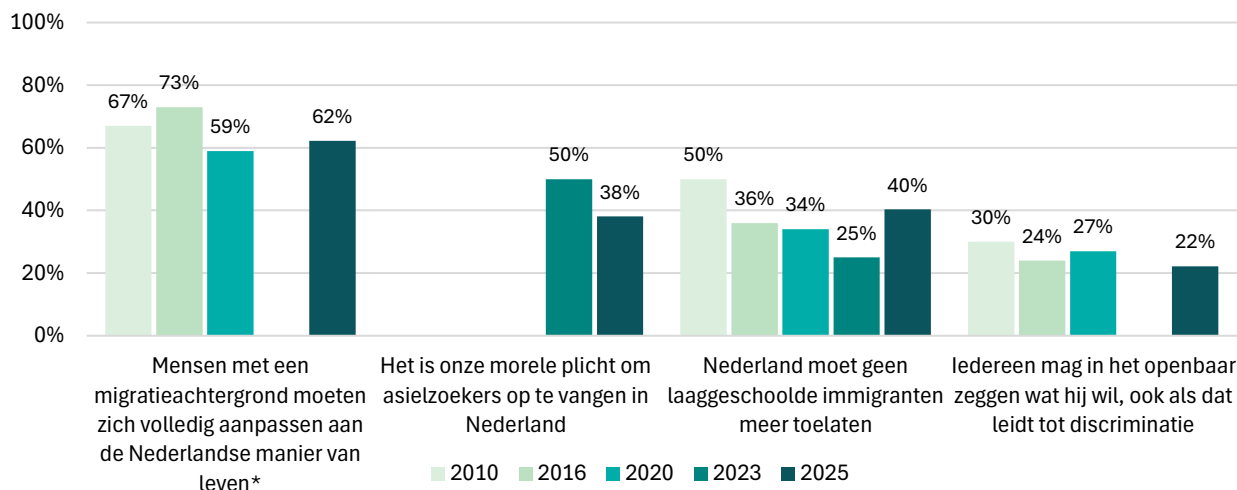
** 2020: ‘Het minimum uurloon moet omhoog: van 10 naar 14 euro’. 2023: ‘Het minimumloon moet omhoog naar 14 / 16 euro per uur’

Als het gaat om **immigratie en integratie** zien we een wisselend beeld. Zes op de tien (62%) zijn van mening dat mensen met een migratieachtergrond zich volledig moeten aanpassen aan de Nederlandse manier van leven. Dat is vergelijkbaar met eerdere metingen. Minder kiezers vinden het nu onze morele plicht om asielzoekers op te vangen dan in 2023 (dit ging van 50% naar 38%). Het aandeel kiezers dat vindt dat Nederland geen laaggeschoolde immigranten meer moet toelaten nam sinds 2010 (50%) flink af, tot 25 procent in 2023, maar is nu weer gestegen tot 40 procent. Al met al kunnen we concluderen Nederlanders minstens net zo conservatief denken over immigratie en integratie als 15 jaar geleden, of wellicht iets

conservatiever. We treffen deze iets conservatievere houding aan bij kiezers op conservatief rechts én in het midden. Wel vindt nog maar 22 procent dat iedereen in het openbaar zeggen mag wat hij wil, ook als dat leidt tot discriminatie. Dit was 30 procent in 2010.

Figuur 2: Stellingen immigratie, asiel, vrijheid van meningsuiting door de tijd (% mee eens)

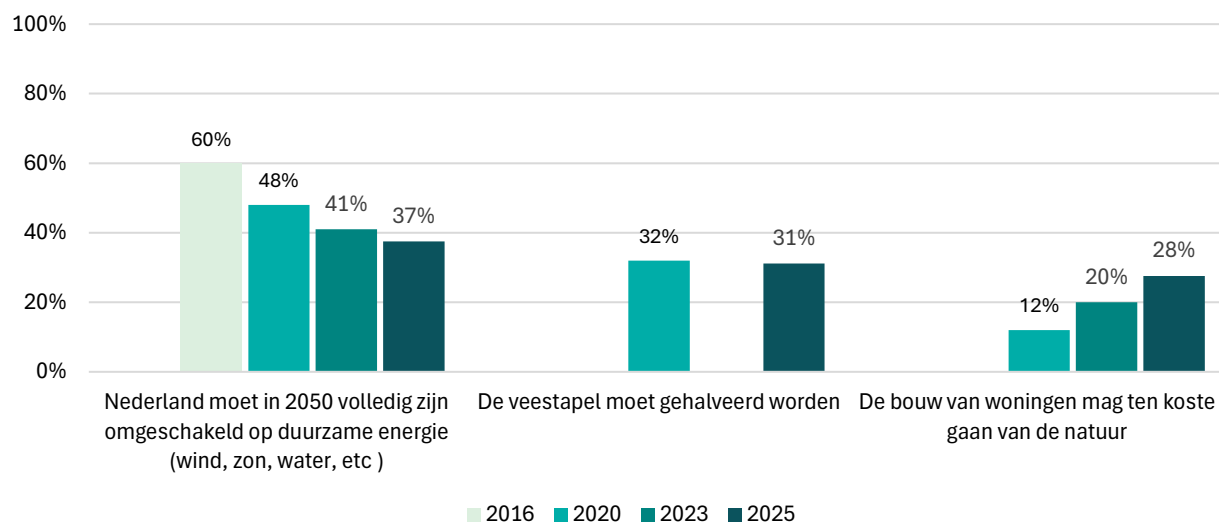
‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

Ook omtrent **klimaat en natuur** zien we conservatievere standpunten. Steeds minder Nederlanders vinden dat ons land in 2050 volledig moet zijn overgegaan op duurzame energie en meer dan eerder mag er gebouwd worden in de natuur.

Figuur 3: Stellingen duurzaamheid, bouw, natuur, landbouw door de tijd (% mee eens)

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

Als het gaat om **ethische-culturele** thema’s waren Nederlanders al zeer progressief en dat blijft zo.

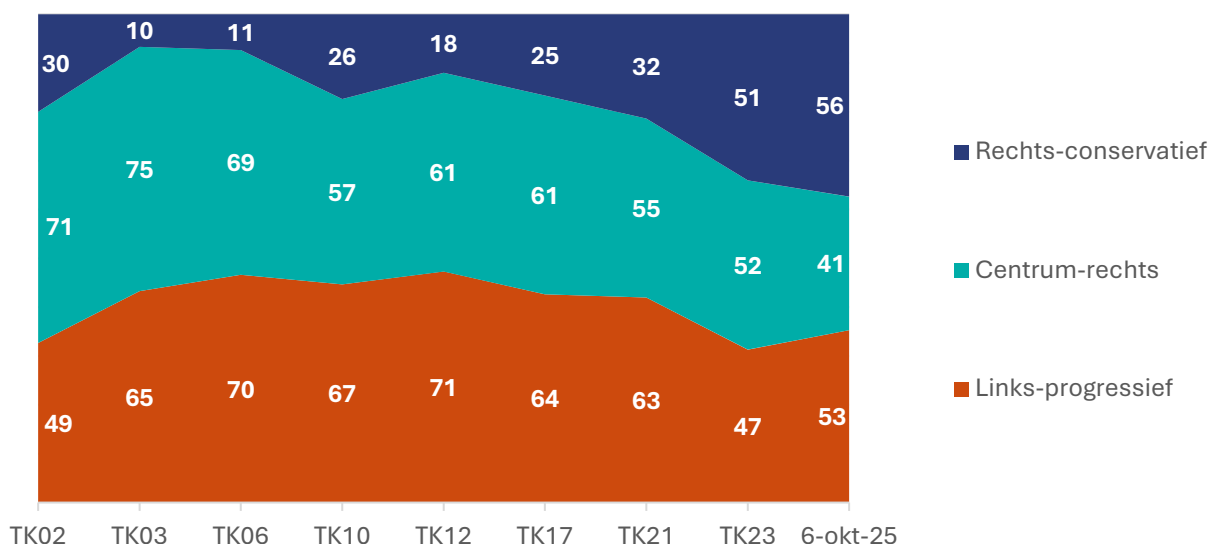
Driekwart (73%) is van mening dat ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, met professionele hulp een einde aan hun leven mogen maken. Slechts 10 procent vindt van niet. In 2010 vond nog ‘maar’ 61 procent dat dit zou moeten mogen. Alleen kiezers van SGP, CU en DENK zijn hier doorgaans tegen, die van het CDA zijn er – net als gemiddeld – in driekwart van de gevallen vóór (was 36% in 2010). Er is weinig draagvlak voor

de weigering van religieuze scholen homoseksuele leraren aan te nemen (nu 12%). Alleen kiezers van SGP en DENK vinden in meerderheid dat dit zou moeten kunnen.

Tot slot, de plek van Nederland op het **wereldtoneel**. Nederlanders lijken een meer internationale bril te hebben opgezet in de afgelopen jaren. De scepsis over de EU neemt af en steun voor Nederlandse deelname aan vredesmissies neemt toe.

Overall is de Nederlander de afgelopen 15 jaar dus minstens zo rechts-conservatief als het gaat om immigratie en integratie, en (iets) minder links en duurzaam ingesteld dan 5 tot 15 jaar geleden. Dat zien we aan de electorale verhoudingen (de rechts-conservatieve partijen staan nu samen op 37 procent van de stemmen, waar dat in 2010 nog maar 17 procent was). We zien dat aan het feit dat immigratie opnieuw het belangrijkste electorale thema is, waar het dat in 2010 veel minder was (toen waren gezondheidszorg, sociale zekerheid en economie de belangrijkste onderwerpen). En we zien dat rechts-conservatieve niet alleen terecht kunnen bij de PVV maar ook bij JA21, BBB, SGP, FvD en – in mindere mate – de VVD. Rechts-conservatief is, kortom, meer mainstream geworden en het aanbod in deze stroming is divers en vindt weerklank.

Figuur 4: Zetels in Tweede Kamer in drie blokken*, sinds 2002 + Ipsos I&O-peiling 8 oktober 2025

*Rechts-conservatief: PVV, JA21, BBB, FvD, SGP, LPF, LN. Centrum-rechts: VVD, CDA, NSC, CU, 50+. Links-progressief: GL-PvdA, D66, Volt, PvdD, SP, DENK, BIJ1.

PVV-kiezers

De PVV-kiezer denkt zeer conservatief op immigratie en integratie. Sociaaleconomisch zien we een wisselend beeld. De PVV-kiezer is links als het gaat om het eigen risico in de zorg (56% wil dit afschaffen), de AOW-leeftijd terug naar 65 jaar (79% wil dat) en hogere belastingen voor hogere inkomens (56% is daar voor). Maar 'rechts' als het gaat om het behouden van de hypotheekrenteaftrek (HRA, 54% wil die behouden).

De PVV-kiezer heeft weinig tot niets met de energietransitie en een relatief groot deel (32%) vindt dat er mag worden gebouwd in de natuur. Ten opzichte van 2010 is de PVV-kiezer iets minder links geworden, is hij net zo conservatief op immigratie en integratie, maar staat hij iets minder negatief tegenover de EU en iets positiever tegenover internationale vredesmissies. Op de cultureel-ethische vraagstukken (euthanasie, homoseksualiteit) is de PVV-kiezer even progressief als gemiddeld.

CDA-kiezers

De CDA-kiezer is sociaaleconomisch iets opgeschoven naar links: de hypotheekrente mag worden afgebouwd en van de meeste CDA-kiezers hoeft de AOW-leeftijd niet terug naar 65 jaar. CDA-kiezers bewegen mee met partijstandpunten over de veestapel (meer kiezers vinden dat die moet krimpen) en HRA (mag worde afgebouwd). Op het gebied van immigratie en integratie blijft de CDA-kiezer tamelijk conservatief. Nog steeds vindt ruim 60 procent dat een migrant zich moet aanpassen aan de Nederlandse manier van leven. Slechts 12 procent vindt dat iedereen alles moet kunnen zeggen (was 20% in 2010). Iets meer dan gemiddeld (47%) vindt de CDA-kiezer dat het onze morele plicht is asielzoekers op te vangen, maar dat is minder dan in 2023 (60%). Meer dan in 2010 vindt de huidige CDA-kiezer dat Nederland moet deelnemen aan internationale vredesmissies (van 60 naar 82%). Als het gaat om euthanasie en homoseksualiteit denkt de CDA-kiezer even progressief als gemiddeld (en beduidend liberaler dan CU- en SGP-kiezers).

GL-PvdA-kiezers

De GL-PvdA-kiezer is in z'n standpunten meer gaan lijken op de voormalig GL-kiezer dan op de PvdA-kiezer, al zijn de verschillen niet groot. Dat geldt voor de sociaaleconomische standpunten (zeer links, maar AOW hoeft niet terug naar 65), duurzaamheid (zeer duurzame opvattingen) en de veestapel (74% vindt dat die gehalveerd mag worden). Ook op het gebied van integratie (25% vindt dat mensen met een migratieachtergrond zich volledig moeten aanpassen) lijkt het GL-PvdA standpunt meer op dat van de GL-kiezer uit 2010 en 2020. Alleen m.b.t. de internationale vredesmissies denken GL-PvdA-kiezers meer als PvdA-kiezers van weleer: 75 procent vindt dat we daar aan mee moeten blijven doen, dat was in 2020 65 procent onder PvdA-kiezers en 44 procent onder GL-kiezers.

VVD-kiezers

VVD-kiezers zijn sociaaleconomisch (nog steeds) een van de meest rechtse kiezersgroepen en ze zijn nog iets rechtser geworden (AOW-leeftijd niet terug naar 65, eigen risico niet afschaffen, niet meer belasting voor grootverdieners). Net als in 2010 wil de meerderheid (nu 55%) van de huidige VVD-kiezers niet tornen aan de hypotheekrenteaftrek. De VVD-kiezer van nu is nog minder voor de energietransitie dan in 2020 en vindt beduidend vaker dat er in de natuur gebouwd mag worden (van 17% in 2020 naar 47% nu). Slechts 22 procent wil de veestapel halveren.

Op het gebied van integratie en immigratie is de VVD-kiezer van nu conservatiever: slechts 27 procent vindt het onze morele plicht asielzoekers op te vangen (was 44% in 2023) en 82 procent vindt dat migranten zich moeten aanpassen (was 66% in 2020).

Meer dan voorheen vindt de VVD-kiezer dat Nederland zich moet mengen in vredesmissies, minder dan voorheen vindt de VVD-kiezer dat de Nederlandse EU-bijdrage omlaag moet.

Op de cultureel-ethische vraagstukken (euthanasie, homoseksualiteit) behoort de VVD-kiezer (samen met de GL-PvdA, Volt en D66-kiezers) tot de meest progressieve kiezersgroepen.

D66-kiezers

De D66-kiezer staat sociaaleconomisch net links van het midden, maar lijkt nu iets naar rechts op te schuiven. Twee derde van hen (65%) wil hogere inkomens nu meer belasten, maar dit was in 2010 nog 77 procent. Slechts 12 procent wil het eigen risico afschaffen (was 34% in 2020) en slechts 19 procent wil de AOW-leeftijd terug naar 65 jaar (was 29% in 2020). Maar op de hypotheekrenteaftrek neemt de D66-kiezer een zeer 'links' standpunt in: slechts 16 procent wil er *niet* aan tornen (was 28% in 2010). De huidige D66-kiezer is zeer duurzaam ingesteld, maar op twee punten wat minder dan in 2020: de energietransitie (van 75% naar 64%) en bouwen in de natuur (van 14 naar 20%). Maar, de veestapel moet gehalveerd worden volgens 64 procent, waar dat in 2020 nog 53 procent was.

Als het gaat om integratie en immigratie lijkt de D66-kiezer iets opgeschoven naar het conservatieve: 48 procent vindt dat mensen met een migratieachtergrond zich moeten aanpassen, dat was 33 procent in 2020. En 68 procent vindt het onze morele plicht asielzoekers op te vangen – dat is veel, maar in 2023 was dat nog 97 procent.

D66 blijft een zeer internationaal georiënteerde achterban hebben: 78 procent vindt dat we moeten blijven deelnemen aan vredesmissies (39% in 2010). En slechts 7 procent vindt dat onze bijdrage aan de EU omlaag moet (51% in 2020).

JA21-kiezers

JA21 noemt zich een conservatief-liberale partij. Het rechts-conservatieve is terug te vinden bij de JA21-kiezers: sociaaleconomisch rechts, op immigratie en integratie ongeveer even conservatief als de PVV-stemmer. De JA21-kiezer vindt in ruime meerderheid dat Nederland moet blijven deelnemen aan vredesmissies (71%), maar boven gemiddeld (71%) dat onze bijdrage aan de EU omlaag moet.

Als het gaat om de cultureel-ethische kwesties zit de JA21-kiezer dicht bij het gemiddelde (dus niet uitgesproken liberaal, ook niet uitgesproken conservatief).

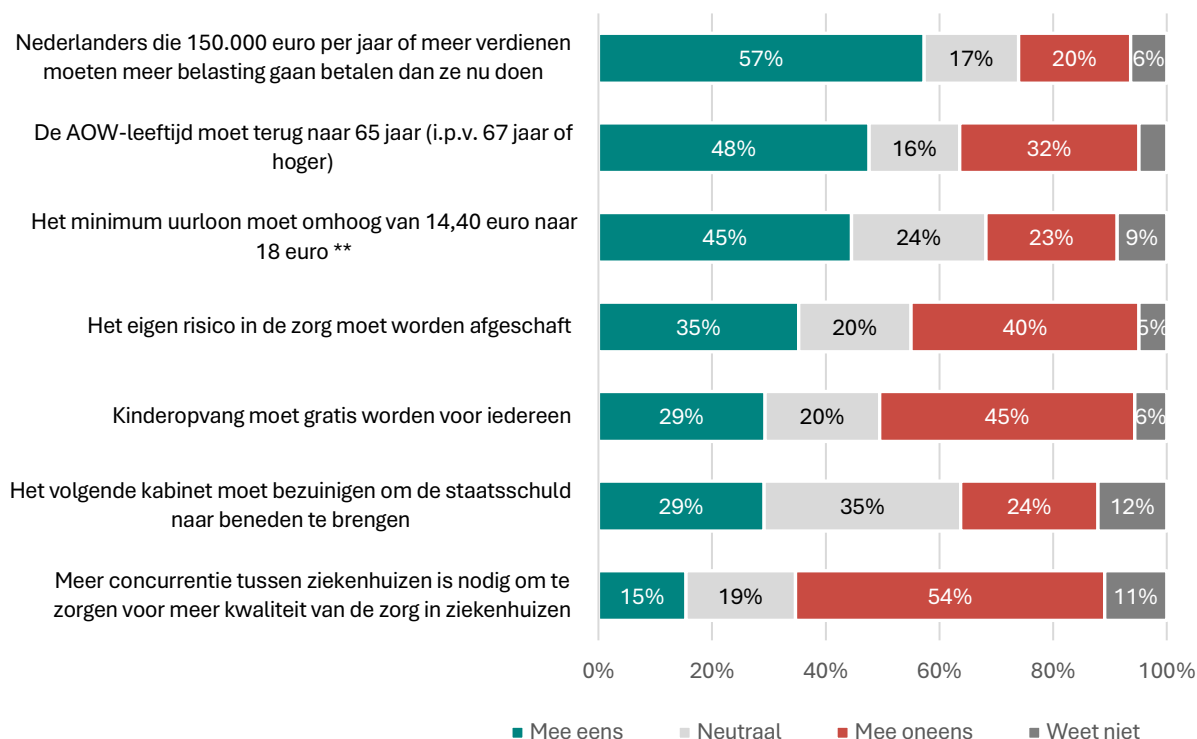
1 Sociaaleconomisch

De meeste Nederlanders denken sociaaleconomisch links, wat wil zeggen: ze zijn voor herverdeling van inkomsten (de sterkste schouders moeten de zwaarste lasten dragen en men is niet voor marktwerking in de publieke sector). Zo is 57 procent het eens met de stelling ‘Nederlanders die 150.000 euro per jaar of meer verdienen moeten meer belasting gaan betalen dan ze nu doen’, wil bijna de helft (45%) dat het minimum uurloon omhoog gaat van 14,40 euro naar 18 euro en vindt maar 15 procent dat meer concurrentie tussen ziekenhuizen nodig is om te zorgen voor meer kwaliteit van de zorg in ziekenhuizen.

Grote verdeeldheid is er over de vraag of het volgende kabinet moet bezuinigen om de staatsschuld naar beneden te brengen*

Figuur 1.1: Stellingen sociaaleconomisch

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen (n = 2.345)

Kiezers minder links dan in eerdere jaren

Door de tijd heen zien we dat de houding van Nederlandse kiezers iets minder links wordt. Zo vindt nu nog maar een derde (35%) dat het eigen risico in de zorg moet worden afgeschaft, waar dat in 2016 nog twee derde (65%) was. In 2020 was 54 procent het hier nog mee eens, vooral kiezers van SP, PVV en PvdA vonden dat toen. SP- en PVV-kiezers vinden dat nog steeds in meerderheid (beide 56%), maar van de GL-PvdA-kiezers nog maar 28 procent.

Ook het aandeel kiezers dat vindt dat Nederlanders die 150.000 euro per jaar of meer verdienen meer belasting moeten gaan betalen, daalde: van 70 procent in 2010 naar 57 procent nu. Een verschil van maar 13 procentpunt, maar toch opvallend aangezien we dit bedrag niet aanpasten voor de inflatie. Vooral linkse

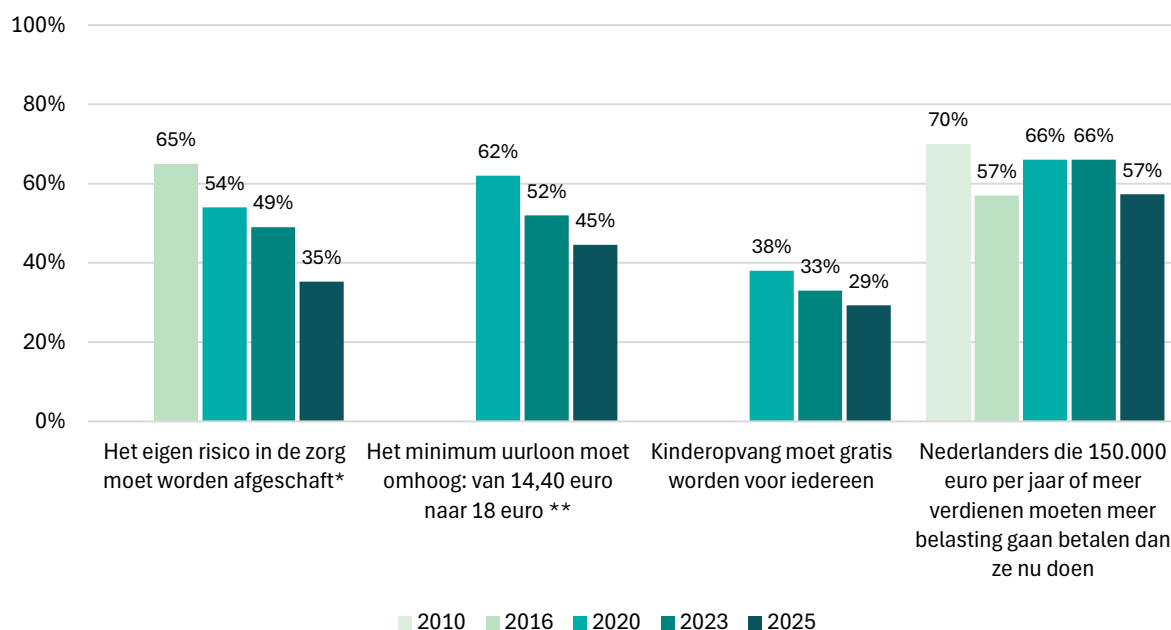
kiezers vonden dit in eerdere jaren en nu nog steeds. Kiezers van PVV, VVD en FvD vinden dat nu minder vaak dan voorheen.

Met de stelling ‘Het minimum uurloon moet omhoog van 14,40 euro naar 18 euro’ is 45 procent het eens, terwijl 62 procent het eind 2020 eens was met de stelling: ‘Het minimum uurloon moet omhoog: van 10 naar 14 euro’. Een daling, mogelijk veroorzaakt zijn door de andere bedragen die genoemd zijn.

Nog drie op de tien vinden dat kinderopvang gratis moet worden voor iedereen, vier jaar geleden vonden vier op de tien dat.

Figuur 1.2: Stellingen sociaaleconomisch (I) door de tijd (% mee eens)

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

** 2020: ‘Het minimum uurloon moet omhoog: van 10 naar 14 euro’. 2023: ‘Het minimumloon moet omhoog naar 14 / 16 euro per uur’

Tabel 1.1: “Het eigen risico in de zorg moet worden afgeschaft”

	Allen	DENK	SP	PVV	PvdD	FvD	BBB	GL-PvdA	GL	PvdA
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	35	62	56	56	49	44	38	28	*	*
2023	49	*	72	70	37	60	55	47	*	*
2020	54	*	73	79	69	62	*	*	45	58
	Allen	SGP	JA21	VVD	CDA	CU	Volt	D66		
	%	%	%	%	%	%	%	%		
2025	35	38	26	21	20	18	14	12		
2023	49	48	*	30	29	52	18	14		
2020	54	42	*	42	48	48	*	34		

Tabel 1.2: “Nederlanders die 150.000 euro per jaar of meer verdienen moeten meer belasting gaan betalen dan ze nu doen”

	Allen	GL- PvdA	GL	PvdA	SP	PvdD	Volt	CU	SGP	D66
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	57	82	*	*	78	78	71	68	67	65
2020	66	*	80	83	82	87	*	79	55	69
2010	70	*	75	77	83	66	*	74	71	77
	Allen	CDA	PVV	BBB	DENK	JA21	VVD	FvD		
	%	%	%	%	%	%	%	%		
2025	57	58	56	56	53	46	34	28		
2020	66	55	70	*	*	*	53	73		
2010	70	55	75	*	*	*	53	*		

Hypotheekrenteaftrek en AOW: meningen bij onder aantal kiezersgroepen veranderd

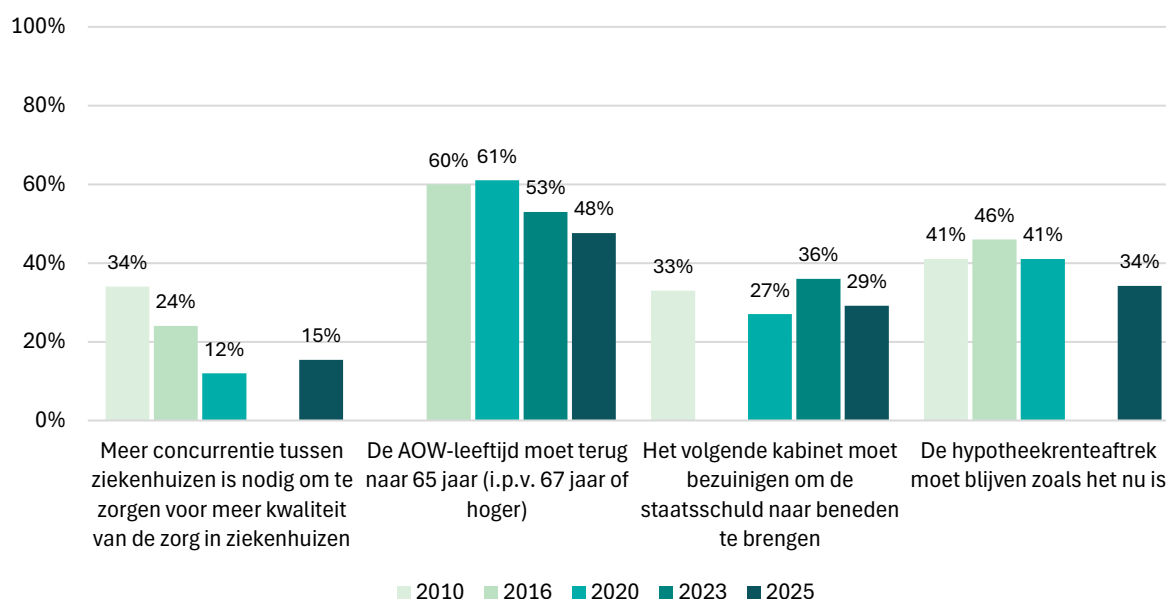
In 2010, toen de AOW-leeftijd nog 65 jaar was en de verhoging ervan een politiek strijdpunt was, legden we deze stelling voor: ‘De AOW-gerechtigde leeftijd moet van 65 jaar naar 67 jaar voor mensen die geen fysiek zwaar beroep hebben’. Toen was 41 procent het hiermee eens, 37 procent oneens en 20 procent stond er neutraal tegenover. Vooral kiezers van PVV (47%) en SP (53%) waren het er toen mee oneens.

In 2012 besloot de regering de AOW-leeftijd in stappen te verhogen. In 2013 werd het besluit in een wetsvoorstel uitgewerkt en ingevoerd. Sinds eind 2016 leggen we de stelling ‘De AOW-leeftijd moet terug naar 65 jaar (i.p.v. 67 jaar of hoger)’ voor. In 2016 en 2020 waren zes op de tien kiezers het hiermee eens, in 2023 was dat nog 53 procent, nu nog 48 procent. Een derde (32%) is het nu hiermee oneens. In 2010 waren SP- en PVV-kiezers de grootste tegenstanders van de AOW-leeftijdsverhoging, in 2020 wilden deze kiezers nog in respectievelijk 92 en 83 procent van de gevallen dat de AOW-leeftijd weer naar 65 jaar ging. Nu wil nog 79 procent van de PVV-kiezers dat. Onder SP-kiezers is deze weerstand daarentegen flink afgenomen: nog 56 procent wil de AOW terug op 65 jaar. Kiezers van GL-PvdA, D66, VVD en CDA willen dat niet (meer).

Ook de weerstand tegen de afbouw van de hypotheekrenteaftrek neemt langzaam af. Eind 2016 was die het hoogst: 46 procent vond toen dat de hypotheekrenteaftrek moest blijven zoals hij is, nu vindt 34 procent dat nog (waarbij opgemerkt dat de hypotheekrenteaftrek de afgelopen jaren al aanzienlijk is beperkt). Ook hier zien we de steun voor behoud slinken bij de achterban van GL-PvdA, D66, SP, CU en CDA.

Figuur 1.3: Stellingen sociaaleconomisch (II) door de tijd (% mee eens)

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

Tabel 1.3: “De AOW-leeftijd moet weer terug naar 65 jaar (i.p.v. 67 jaar of hoger)”

	Allen	Volt	D66	GL-PvdA	GL	PvdA	VVD	CDA	CU
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	48	15	19	28	*	*	28	30	36
2020	61	*	29	*	41	57	54	44	50

Tabel 1.4: “De AOW-leeftijd moet weer terug naar 65 jaar (i.p.v. 67 jaar of hoger)” (vervolg)

	Allen	PvdD	JA21	SP	FvD	BBB	SGP	PVV	DENK
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	48	48	50	56	58	58	61	79	80
2020	61	74	*	92	78	*	63	83	*

Tabel 1.5: “De hypotheekrenteaftrek* moet blijven zoals het nu is”

*Toelichting: huisbezitters hoeven een deel van hun hypotheekrente niet te betalen, ze krijgen dit terug van de belasting. Naarmate iemand meer inkomstenbelasting betaalt krijgt hij meer terug)

	Allen	Volt	DENK	GL-PvdA	GL	PvdA	D66	PvdD	SP
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	34	9	11	13	*	*	16	23	27
2010	41	*	*	*	28	27	28	18	36

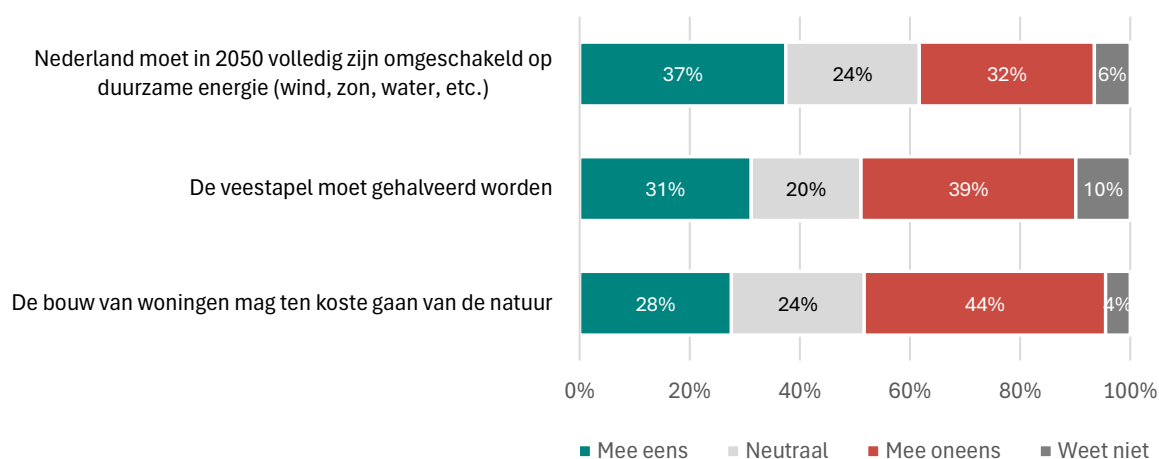
	Allen	CU	CDA	FvD	JA21	BBB	PVV	VVD	SGP
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	34	29	29	42	49	51	54	55	63
2010	41	43	47	*	*	*	46	59	36

2 Duurzaamheid, bouw, natuur, landbouw

Over zaken die te maken hebben duurzaamheid, natuur en landbouw bestaat veel verdeeldheid onder Nederlandse kiezers. Met geen van de drie stellingen die we op dit vlak voorlegden is een meerderheid het eens of oneens. Nog maar ruim een derde (37%) vindt dat Nederland in 2050 volledig moet zijn omgeschakeld op duurzame energie, waar dat in 2016 nog 60 procent was. Meer mensen vinden *niet* (44%) dat de bouw van woningen ten koste mag gaan van de natuur dan *wel* (28%) – maar het aandeel dat dat accepteert is wel flink toegenomen (was 12% in 2020). En meer mensen vinden *niet* (39%) dat de veestapel gehalveerd moet worden dan *wel* (31%). Dit percentage is tamelijk stabiel.

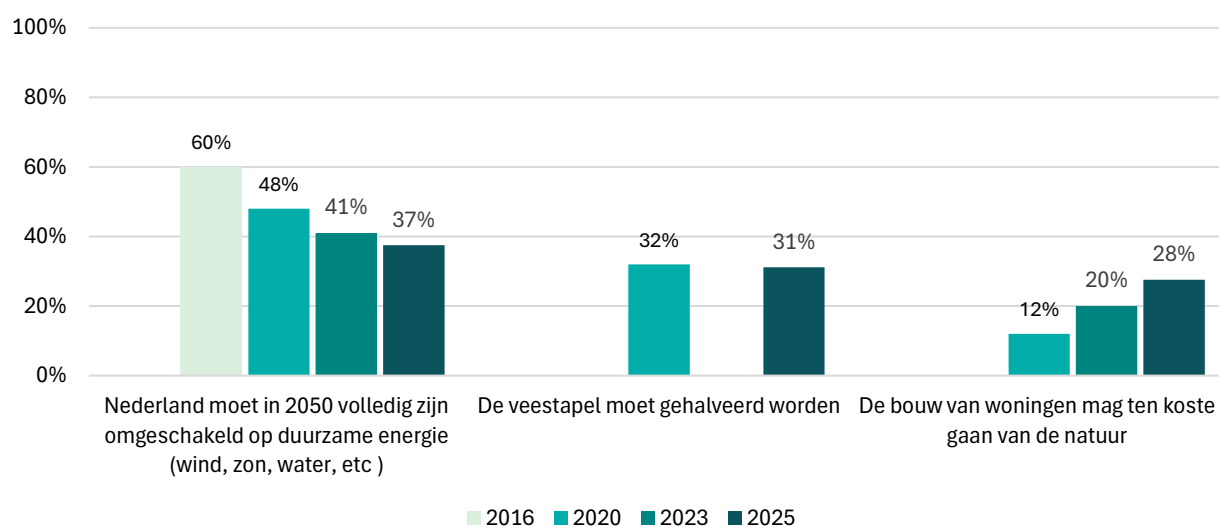
Figuur 2.1: Stellingen duurzaamheid, bouw, natuur, landbouw

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen (n = 2.345)

Figuur 2.2: Stellingen duurzaamheid, bouw, natuur, landbouw door de tijd (% mee eens)

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

Kiezers van Volt, GL-PvdA, PvdD en D66 vinden het vaakst dat Nederland in 2050 moet zijn omgeschakeld op duurzame energie en dat de bouw van woningen niet ten koste mag gaan van de natuur.

Als het gaat om de duurzame energie, stelt een deel van de kiezers van D66, PvdD en ChristenUnie minder strenge eisen. (Nog) maar weinig VVD-, SGP-, PVV-, JA21- en FvD-kiezers staan achter het klimaatdoel.

Het bouwen in de natuur mag nu (veel) vaker van VVD-, CDA-, SGP-, PVV- en FvD-kiezers.

Tabel 2.1: “Nederland moet in 2050 volledig zijn omgeschakeld op duurzame energie (wind, zon, water, etc.)”

Partij	Allen	Volt	GL-PvdA	GL	PvdA	PvdD	D66	SP	CU
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	37	88	81	*	*	70	64	51	45
2020	48	*	*	86	65	78	75	56	54
Partij	Allen	DENK	CDA	VVD	SGP	PVV	JA21	BBB	FvD
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	37	40	38	29	19	16	15	13	6
2020	48	*	42	44	35	20	*	*	26

Tabel 2.2: “De bouw van woningen mag ten koste gaan van de natuur”

Partij	Allen	PvdD	Volt	GL-PvdA	GL	PvdA	CU	D66	SP
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	28	9	11	13	*	*	17	20	20
2020	12	2	*	*	3	10	15	14	16
Partij	Allen	JA21	SGP	PVV	DENK	FvD	CDA	BBB	VVD
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	28	27	29	32	36	36	38	44	47
2020	12	*	12	16	*	16	10	*	17

Tabel 2.3: “De veestapel moet gehalveerd worden”

Partij	Allen	Volt	GL-PvdA	GL	PvdA	PvdD	D66	SP	CDA
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	31%	79%	74%	*	*	71%	64%	41%	32%
2020	32%	*	*	77%	54%	81%	53%	37%	12%
Partij	Allen	VVD	CU	DENK	JA21	PVV	FvD	BBB	SGP
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	31%	22%	21%	18%	14%	9%	8%	3%	0%
2020	32%	29%	35%	*	*	15%	9%	*	2%

3 Immigratie, asiel, vrijheid van meningsuiting

Als het gaat om immigratie en integratie zien we een enigszins weerbarstig beeld. Zes op de tien (62%) zijn van mening dat mensen met een migratieachtergrond zich volledig moeten aanpassen aan de Nederlandse manier van leven. In 2010 en 2016 vroegen we dat over ‘moslims en andere etnische minderheden’ en toen lag het aandeel dat vond dat deze groepen zich moesten aanpassen nog hoger (respectievelijk 67% en 73%). Kiezers van PVV waren deze mening al in sterke mate toegedaan (nu 91%), maar ook bij kiezers van VVD (82%) en D66 (48%) neemt deze opvatting toe, terwijl kiezers van GL-PvdA het er vaker *niet* mee eens zijn (25% wel, dit lijkt meer op het standpunt van de voormalige GL- dan PvdA-kiezers).

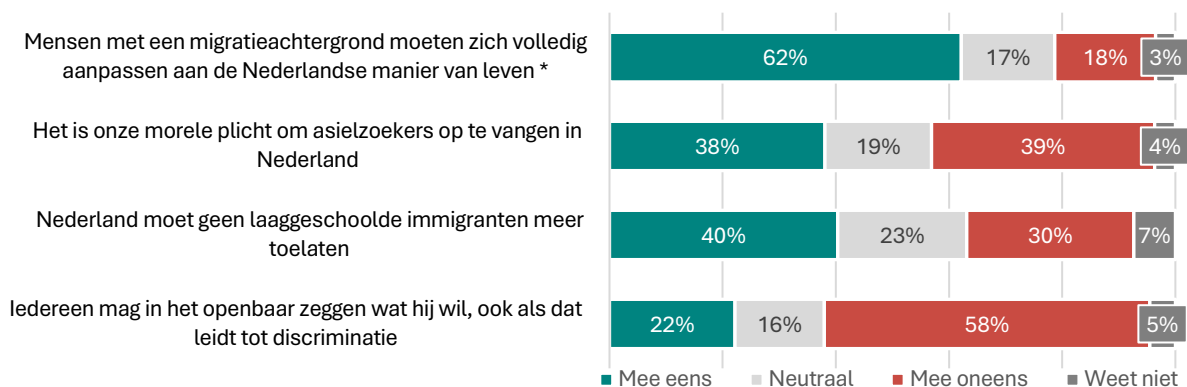
Minder kiezers dan in 2023 vinden het nu onze morele plicht om asielzoekers op te vangen dan in 2023 (dit aandeel ging van 50 naar 38%). Deze afname zien we over het hele politieke spectrum: kiezers van GL-PvdA, D66, PvdD, Volt, CU, Denk en SP vinden in meerderheid dat dat ‘onze morele plicht’ is, maar onder GL-PvdA-, D66-, CU-, en SP-kiezers nam dit af. Ook onder CDA-, SGP-, VVD- en BBB-kiezers nam het af, hier is een (nipte) minderheid het ermee eens. Van de PVV- en FvD-kiezers is en zag maar een enkeling het zo (5% en 2%).

Het aandeel kiezers dat vindt dat Nederland geen laaggeschoolde immigranten meer moet toelaten nam sinds 2010 (50%) flink af, tot 25 procent in 2023, maar is nu weer gestegen tot 40 procent.

Al met al kunnen we concluderen Nederlanders minstens net zo conservatief denken over immigratie en integratie als 15 jaar geleden, of wellicht iets conservatiever, en dat we deze houding aantreffen bij kiezers op conservatief rechts én in het midden. Wel vindt nog maar 22 procent dat iedereen in het openbaar zeggen mag wat hij wil, ook als dat leidt tot discriminatie. Dit was 30 procent in 2010.

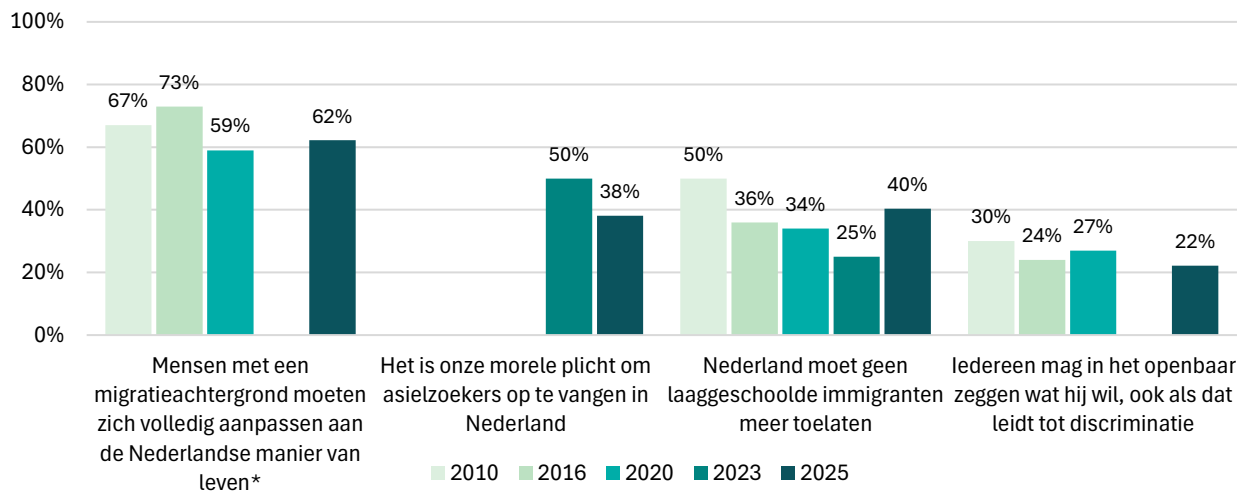
Figuur 3.1: Stellingen immigratie, asiel, vrijheid van meningsuiting

In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen? Basis: allen (n = 2.345)

* 2010/2016: ‘Moslims en andere etnische minderheden moeten zich volledig aanpassen aan de Nederlandse manier van leven’. 2020: ‘Moslims en mensen met een migratieachtergrond moeten zich volledig aanpassen aan de Nederlandse manier van leven’

Figuur 3.2: Stellingen immigratie, asiel, vrijheid van meningsuiting door de tijd (% mee eens)
 ‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

Tabel 3.1: “Mensen met een migratieachtergrond moeten zich volledig aanpassen aan de Nederlandse manier van leven”

2010: ‘Moslims en andere etnische minderheden moeten zich volledig aanpassen aan de Nederlandse manier van leven’.
 2020: ‘Moslims en mensen met een migratieachtergrond moeten zich volledig aanpassen aan de Nederlandse manier van leven’

	Allen	DENK	Volt	GL-PvdA	GL	PvdA	PvdD	CU	D66
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	62	17	25	25	*	*	33	43	48
2020	59	*	*	*	22	42	37	51	33
2010	67	*	*	*	32	50	75	67	49
	Allen	SP	CDA	SGP	FvD	BBB	VVD	PVV	JA21
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	62	52	65	76	77	81	82	91	92
2020	59	51	63	87	97	*	66	94	*
2010	67	59	64	83	*	*	77	89	*

Tabel 3.2: “Iedereen mag in het openbaar zeggen wat hij wil, ook als dat leidt tot discriminatie”

Partij	Allen	PvdD	SP	Volt	GL-PvdA	GL	PvdA	D66	CDA
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	22	8	8	9	9	*	*	11	12
2020	27	15	19	*	*	12	14	10	21
2010	30	21	21	*	*	28	22	17	20
	Allen	SGP	Denk	CU	BBB	VVD	JA21	PVV	FvD
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	22	13	19	20	23	23	39	47	62
2020	27	31	*	11	*	25	*	66	57
2010	30	15	*	12	*	34	*	58	*

Tabel 3.3: “Het is onze morele plicht om asielzoekers op te vangen in Nederland”

	Allen	Volt	GL- PvdA	PvdD	CU	D66	Denk	SP
	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	38	87	82	71	71	68	57	55
2023	50	73	91	64	93	97	70	63
	Allen	CDA	SGP	VVD	BBB	JA21	PVV	FvD
	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	38	47	34	27	11	10	5	2
2023	50	60	56	44	23	*	6	10

4 Veiligheid, vredesmissies, privacy

Op de onderwerpen veiligheid, vredesmissies en privacy zijn de houdingen overwegend stabiel en tamelijk eensgezind te noemen. Met de drie stellingen die we op dit gebied voorlegden zijn grofweg zes op de tien kiezers het eens.

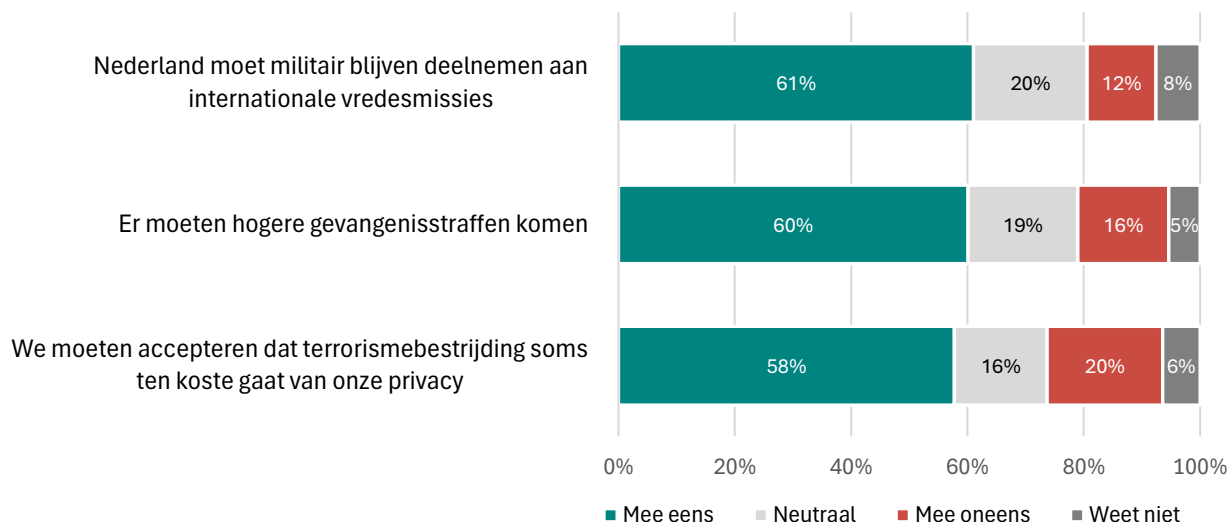
Dat ‘Nederland militair moet blijven deelnemen aan internationale vredesmissies’ vindt 61 procent. In 2010 was dat nog 41 procent (de tijd dat Nederland meedeed aan de missies in Uruzgan), daarna steeg het naar rond de 60 procent. Opvallend is dat kiezers van bijna alle partijen – m.u.v. FvD – het hier nu vaker mee eens zijn dan in 2010.

In 2010 vond nog 78 procent dat er hogere gevangenisstraffen moesten komen. In 2016 daalde dat naar 59 procent. Sindsdien is de steun hiervoor niet significant veranderd.

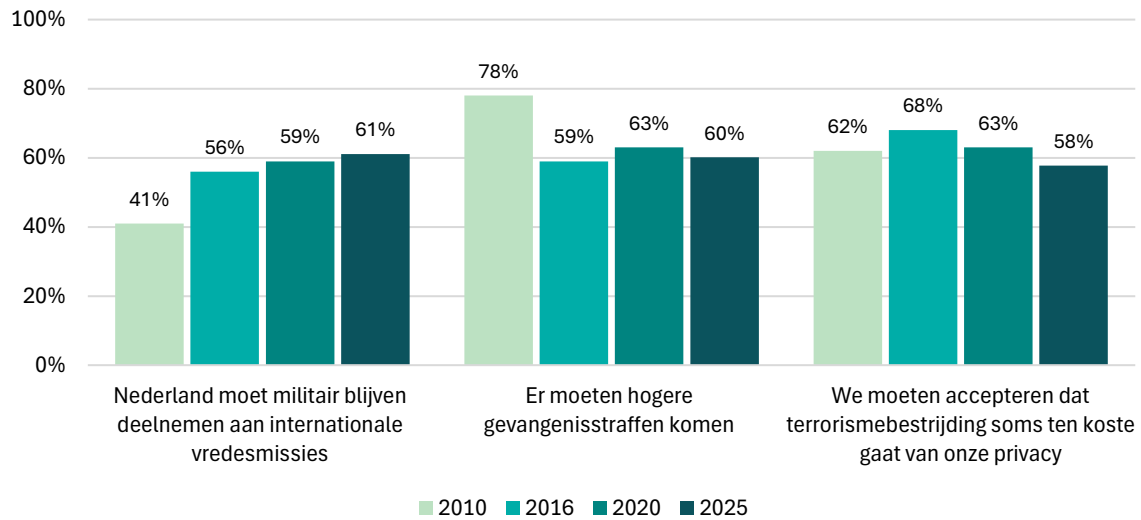
De stelling ‘We moeten accepteren dat terrorismebestrijding soms ten koste gaat van onze privacy’ wordt al 15 jaar onderschreven door circa zes op tien Nederlanders.

Figuur 4.1: Stellingen veiligheid, vredesmissies, privacy

In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen? Basis: allen (n = 2.345)

Figuur 4.2: Stellingen veiligheid, vredesmissies, privacy door de tijd (% mee eens)
 ‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

Tabel 4.1: “Nederland moet militair blijven deelnemen aan internationale vredesmissies”

	Allen	Volt	CDA	VVD	GL-PvdA	GL	PvdA	D66	CU
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	61	89	82	79	75	*	*	78	78
2020	59	*	76	69	*	44	65	70	76
2010	41	*	60	55	*	38	36	39	34

	Allen	SP	SGP	JA21	BBB	PvdD	PVV	DENK	FvD
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	61	70	69	61	60	53	48	40	16
2020	59	50	67	*	*	48	50	*	38
2010	41	28	44	*	*	19	27	*	*

5 Europese Unie

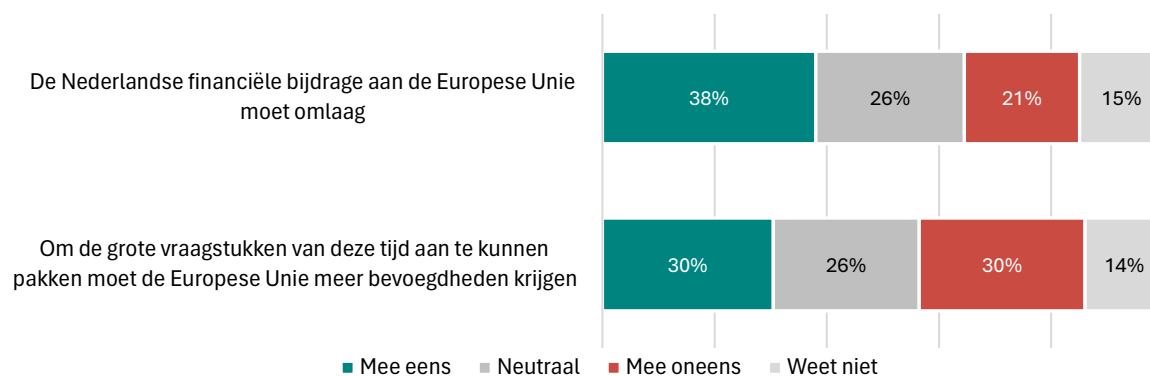
In 2010 vond nog twee derde (65%) dat de Nederlandse financiële bijdrage aan de Europese Unie omlaag moest, nu is dat nog 38 procent.

Drie op de tien vinden dat de Europese Unie meer bevoegdheden moet krijgen om de grote vraagstukken van deze tijd aan te kunnen pakken, eveneens 30 procent vindt van niet. In 2020 was dat vergelijkbaar, hier kunnen we nog geen langere tijdreeks tonen.

In andere onderzoeken zagen we al dat de steun voor Nederland in de EU hoog is en toenam. In 2016 – voor de Brexit – vond driekwart van de Nederlanders dat Nederland in de EU moet blijven. In 2019 nam de steun voor het lidmaatschap wat toe (naar 82%) en sindsdien is deze stabiel (hoog).

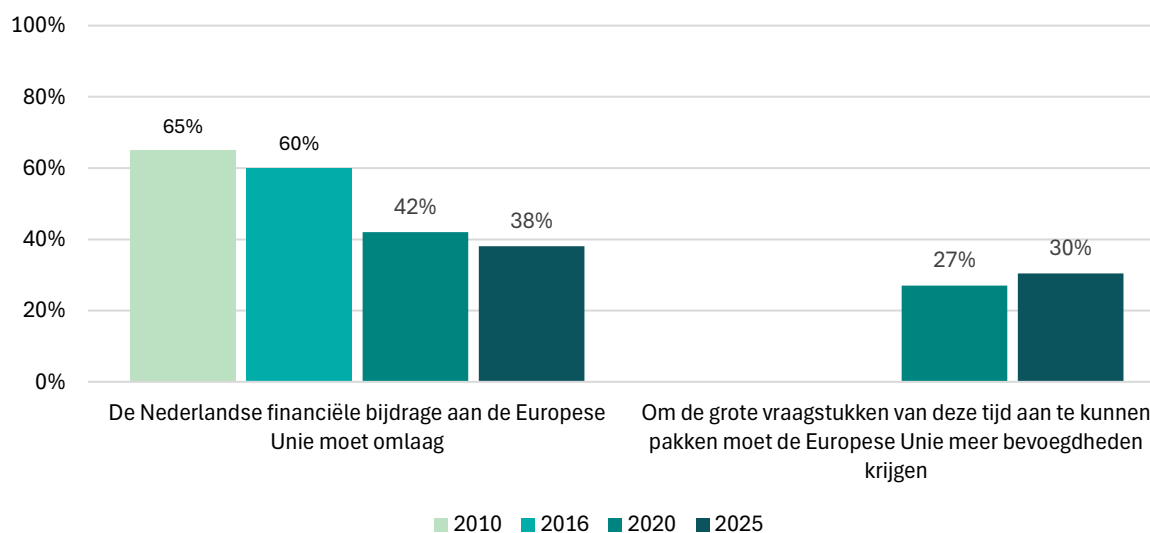
Figuur 5.1: Stellingen Europese Unie

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen (n = 2.345)

Figuur 5.2: Stellingen Europese Unie door de tijd (% mee eens)

‘In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?’ Basis: allen.

Tabel 5.1: “De Nederlandse financiële bijdrage aan de Europese Unie moet omlaag”

Partij	Allen	D66	Volt	GL- PvdA	GL	PvdA	CU	PvdD	CDA
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	38	7	8	9	*	*	16	16	22
2020	42	16	*	*	8	13	35	17	43
2010	65	51	*	*	42	46	69	71	52
Partij	Allen	SP	VVD	Denk	SGP	BBB	JA21	PVV	FvD
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	38	29	40	41	60	65	71	75	86
2020	42	61	38	*	45	*	*	82	88
2010	65	73	78	*	64	*	*	89	*

6 Ethische vragen en de regio

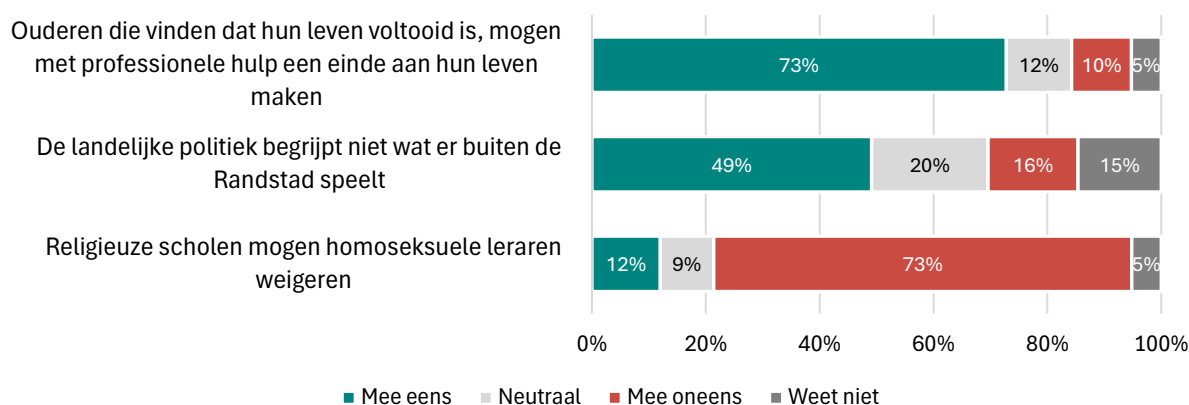
We legden twee stellingen voor over ethische kwesties. De eerste over voltooid leven: driekwart (73%) is van mening dat ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, met professionele hulp een einde aan hun leven mogen maken. Slechts 10 procent vindt van niet. In 2010 vond 61 procent dat dit zou moeten mogen, daarna groeide het naar (ruim) zeventig procent.

Iets vergelijkbaars zien we met de (negatief geformuleerde) stelling 'Religieuze scholen mogen homoseksuelen weigeren'. Driekwart (73%) is het hiermee oneens, 12 procent is het ermee eens. Een overtuigend progressief beeld, al nam het aandeel eens wel iets toe de laatste jaren, van 7 procent in 2020 naar 12 procent nu.

Een laatste stelling heeft betrekking op de (vermeende) kloof tussen de Randstad en de rest van Nederland. De helft (49%) denkt dat de landelijke politiek niet begrijpt wat er buiten de Randstad speelt, slechts 16 procent is het daar niet mee eens. Deze 49 procent is een lichte stijging ten opzichte van 2020, toen nog 43 procent dit vond.

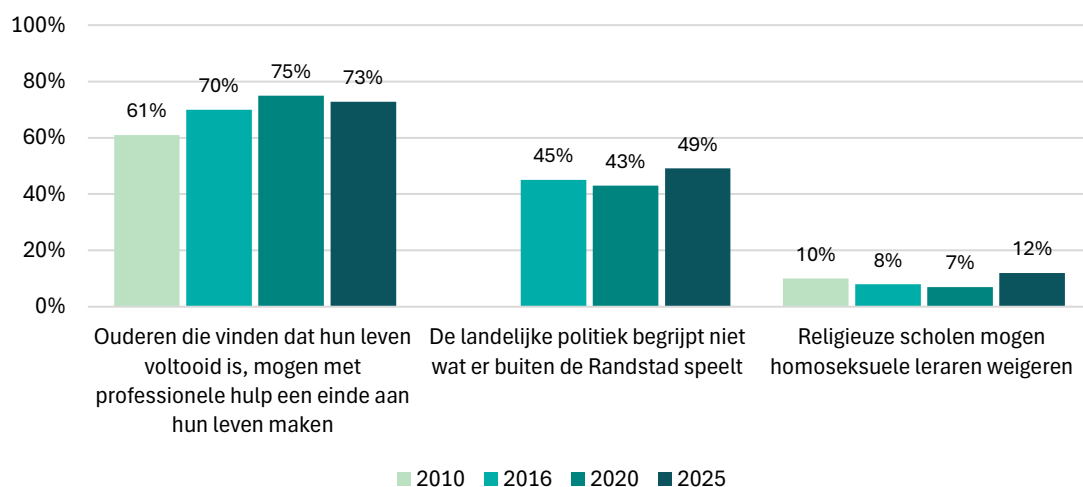
Figuur 6.1: Stellingen ethische vragen en regio

'In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?' Basis: allen (n = 2.345)

Figuur 6.2: Stellingen ethische vragen en regio door de tijd (% mee eens)

'In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen?' Basis: allen.

Tabel 6.1: “Ouderen die vinden dat hun leven voltooid is, mogen met professionele hulp een einde aan hun leven maken”

	Allen	GL-PvdA	GL	PvdA	D66	Volt	VVD	SP	JA21
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	73	85	*	*	85	84	84	81	81
2010	61	*	74	61	77	*	72	66	*
	Allen	PVV	PvdD	BBB	CDA	FvD	CU	DENK	SGP
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	73	79	77	76	75	65	19	10	4
2010	61	69	65	*	36	*	11	*	4

Tabel 6.2: “Religieuze scholen mogen homoseksuele leraren weigeren”

	Allen	Volt	D66	VVD	GL-PvdA	GL	PvdA	SP	BBB
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	12	0	3	2	5	*	*	8	8
2020	7	*	3	4	*	3	2	7	*
	Allen	JA21	CDA	PVV	PvdD	FvD	CU	DENK	SGP
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	12	10	10	13	13	26	26	63	81
2020	7	*	9	14	*	6	18	*	84

Tabel 6.3: “De landelijke politiek begrijpt niet wat er buiten de Randstad speelt”

	Allen	GL-PvdA	GL	PvdA	D66	PvdD	Volt	DENK	CU
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	49	29	*	*	29	33	37	42	49
2020	43	*	21	40	24	39	*	*	43
	Allen	SGP	SP	VVD	CDA	FvD	BBB	PVV	JA21
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	49	50	51	53	53	65	67	67	72
2020	43	49	38	34	53	65	*	70	*

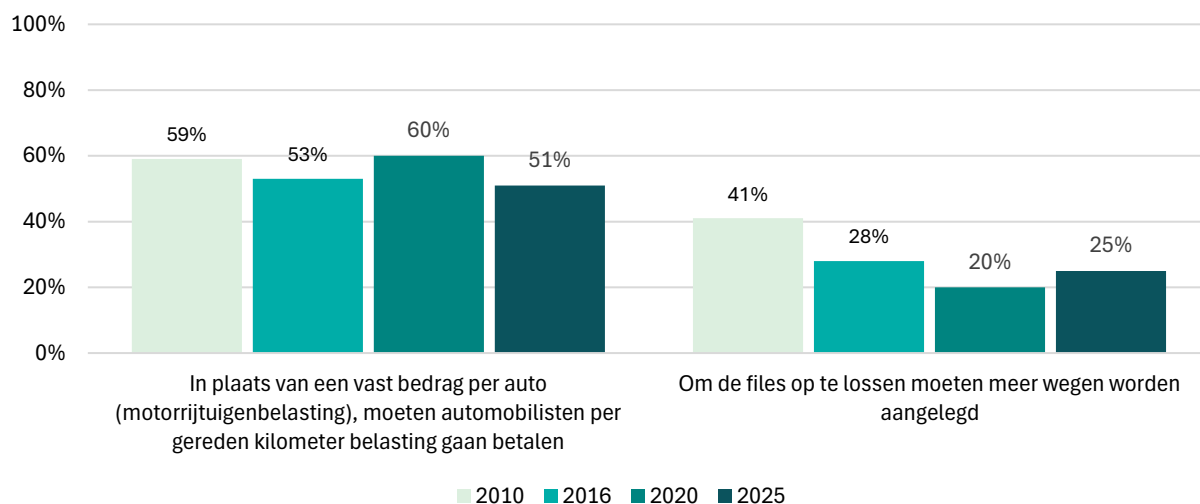
7 Mobiliteit

Op het gebied van de mobiliteit zijn de veranderingen niet groot. De steun voor het principe van kilometerheffing (zonder het woord te gebruiken) lijkt iets af te nemen. De helft van de kiezers (51%) is het eens met de stelling: 'In plaats van een vast bedrag per auto (motorrijtuigenbelasting), moeten automobilisten per gereden kilometer belasting gaan betalen'. Dit lag in 2010 en 2020 nog rond de 60 procent. Het aandeel 'oneens' is nu 26 procent, waar dat in 2010 nog 21 procent en in 2020 nog 20 procent was.

De roep om meer asfalt neemt navenant toe, maar is niet heel sterk. Een op vier kiezers is het eens met de stelling 'Om de files op te lossen moeten meer wegen worden aangelegd'. Meer dan in 2020 (toen 20%), maar beduidend minder dan in 2010 (41%)

Figuur 7.1: Stellingen mobiliteit

In hoeverre bent u het eens of oneens met de onderstaande stellingen? Basis: allen.

Tabel 7.1: “Om de files op te lossen moeten meer wegen worden aangelegd”

	Allen	Volt	CU	GL-PvdA	GL	PvdA	PvdD	D66	CDA
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	25	4	5	7	*	*	7	13	19
2020	20	*	17	*	5	14	8	6	15
2010	41	*	21	*	16	29	*	24	43
	Allen	SP	SGP	BBB	DENK	VVD	FvD	PVV	JA21
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
2025	25	22	29	31	37	37	40	43	48
2020	20	16	26	*	*	27	25	43	*
2010	41	22	33	*	*	71	*	60	*

Onderzoeksverantwoording

Onderzoek stellingen oktober 2025

Dit onderzoek vond plaats van vrijdag 3 tot maandagochtend 6 oktober 2025. In totaal werkten 2.345 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is grotendeels getrokken in het I&O Research Panel. Een deel (n = 211) deed mee via PanelClix. Dit zijn voornamelijk jongeren, lager opgeleiden en respondenten met een niet-westerse achtergrond.

Bij de zetelpeilingen in aanloop naar de verkiezingen maken we gebruik van een zogeheten rolling panel. Dit houdt in dat respondenten die deelnamen aan de vorige peiling, ook voor de nieuwe peiling worden uitgenodigd. Op die manier kunnen we meten welke kiezersstromen plaatsvinden en welke redenen kiezers hebben om van partijvoorkeur te veranderen. Aan deze peiling namen 1.096 respondenten deel die ook deelnamen aan de peiling van vorige week.

Weging en marges

De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in november 2023. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard (CBS). Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. Bij onderzoek is er sprake van een betrouwbaarheidsinterval en onnauwkeurigheidsmarges. In dit onderzoek gaan we uit van een betrouwbaarheid van 95 procent. Bij een steekproef van n=2.000 en een uitkomst van 50 procent is er sprake van een foutmarge van plus of min 2,2 procent.

I&O Research Panel

Het I&O Research Panel is geworven op basis van aselechte personen- en huishoudensteekproeven op traditionele manier (geen zelfaanmelding). Het I&O Research Panel werkt met een spaarprogramma, waarbij deelnemers punten sparen afhankelijk van de lengte en complexiteit van de vragenlijst. Deze punten kunnen later worden ingewisseld voor Bol.com-tegoed of een donatie aan een goed doel.

Ipsos I&O

Ipsos I&O komt voort uit het samengaan van I&O Research en Ipsos. Ipsos I&O is het grootste onderzoeksbureau van Nederland (volgens het Trendrapport Data & Insights Network, 2024). Het is onze missie bij te dragen aan beter onderbouwde keuzes van onze klanten, op basis van onderzoek en advies.

Ipsos I&O Publiek werkt voor overheids- en non-profitorganisaties. Ipsos I&O is lid van het Data & Insights Network (D&IN) en onderschrijft de internationale ICC/ESOMAR-gedragscode voor markt- en sociaalwetenschappelijk onderzoek. Ipsos I&O is ISO 9001-, ISO 20252-, ISO 27001-, ISO 27701- en NEN-5710 gecertificeerd. Het online onderzoekspanel (I&O Research Panel) is ISO 20252-Annex A gecertificeerd. Dit is de norm voor online en offline access panels.

Onderzoek stellingen oktober 2023

Dit onderzoek vond plaats van maandag 2 tot dinsdag 10 oktober 2023. In totaal werkten 1.959 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De steekproef is volledig getrokken in het I&O Research Panel. Soms zijn stellingen aan de helft van de steekproef voorgelegd, aan ca n=1000 respondenten (omdat de vragenlijst anders te lang zou worden). Ook deze steekproef is representatief voor de Nederlanders 18+. I&O Research voerde dit onderzoek uit in opdracht van de Volkskrant.

Onderzoek stellingen december 2020

Dit onderzoek vond plaats van vrijdagavond 11 december tot maandagochtend 14 december 2020.

Er werkten in totaal 1.293 Nederlanders van 18 jaar of ouder mee aan dit onderzoek. De onderzoeksresultaten zijn gewogen op geslacht, leeftijd, regio, opleidingsniveau en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard. Hiermee is de steekproef representatief voor de kiesgerechtigde Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken.

Onderzoek stellingen september 2016

De vragenlijst kon worden ingevuld tussen vrijdag 9 september en maandag 12 september 2016. Aan dit onderzoek namen 1.456 Nederlanders van 18 jaar en ouder deel. Het grootste deel van de deelnemers is afkomstig uit het I&O Research Panel (93%). De overige deelnemers (7%) zijn via PanelClix benaderd voor dit onderzoek.

De onderzoeksresultaten zijn na herweging op geslacht, leeftijd, provincie en stemgedrag bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 representatief voor alle Nederlandse inwoners (18+), voor wat betreft deze achtergrondkenmerken. De weging is uitgevoerd conform de richtlijnen van de Gouden Standaard.

Onderzoeksverantwoording stellingen 2010

De stellingen werden in 2010 door TNS NIPO voorgelegd aan een steekproef van $n = 744$ ten behoeve van het boek van Peter Kanne "Gedooigdemocratie. Heeft stemmen eigenlijk wel zin?" (Meulenhoff, 2011). Veldwerkperiode 22 t/m 27 april 2010.

Contactgegevens

Ipsos I&O

Zuiderval 70
7543 EZ Enschede
053 - 200 52 00

Piet Heinkade 55
1019 GM Amsterdam
020 – 308 48 00

Amstelveenseweg 760
1081 JK Amsterdam
020 - 607 07 07

Ericssonstraat 2
5121 ML Rijen
020-607 07 07

